

DØDEN

PÅ NORSK

LØRDAG

SØNDAG

LØRDAG 28. MAI 1994

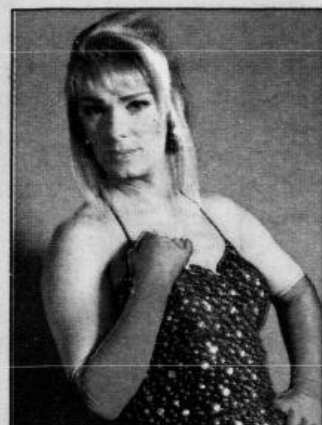
Foto: Paal Audestad

Erik Holter

80-ÅRING
HEKTA PÅ
RULLESKØYTER

→ SIDE 16-17

Terje Schrøder

– DEILIG Å
VÆRE KVINNE

→ SIDE 10-11

LIVET I
GAMLEBYEN

→ SIDE 8-10

→ LØRDAG/SØNDAG SIDE 2-3-4-5

T UKE- TOPPEN

PER STÅLE LØNNING

Rasende på NRK for rolpe-tv beskyldninger
Juryen: Vi visste det – han er en følsom mann.

KIRSTEN FRIGSTAD

Forsker som narret kåte menn i tv-felle
Juryen: Godt det ikke var musefelle.

HALLVARD BAKKE

Hevder statsministeren EU-villetet Stortinget
Juryen: Gro har ikke Bakkekontakt.

PER JARLE HELLEVIK

Millionkrav etter polititalsmannens voldtekstuttalelse.
Juryen: Som man reder så ligger man.

DAGBLADET

Optimistisk overskrift: «Taper kampen mot døds-mikrober»
Juryen: Men vinner kampen om opplaget?

SANGER FOR UKA

Edith og Silbjørn angrer intet.

Duetter vi gjerne skulle hørt denne uka:

1. Non je ne regrette rien
Edith Piaf og Sigbjørn Johnsen
2. Du skulle sagt fra
Jahn Teigen og opposisjonen i Stortinget.
3. I'd Like To Teach The World To Sing In Perfect Harmony
New Seekers og Terje Rød Larsen
4. Livet er en liten dings
deLillos og Märtha Louise
5. Nesten ikkje til stede
Jan Eggum og Oslo Sporveier

Kisten står klar i sykehjemskapellet. Begravelsesbe-
tjentene har kastet de sorte dressjakkene over et par
pinnestoler. Iført hvite «doktorfrakker» og gummi-
hansker henter de dagens første lik i kjølelageret.
De utfører en hverdagslig jobb. Men de færreste av
oss vet noe om den.

FOR Tom Budalen og Jan-Erik Evensen starter dagen på kistelageret hos begravelsesbyrå-
et M. Jacobsens Eftf. på Grøn-
land i Oslo. Kistene kommer
fra fabrikk på Toten. De fleste
er laget av hvitlakkerte spon-
plater. Kister i hvit malt eller
lutet heltre er dyrere. Eik er dyrest.

Det finnes kister for alminnelige voks-
ne, for store voksne, for barn og for død-
fødte/fostre. Lik som skal fraktes langt,
legges i tette sinkkister inni kistene.

Dagens ordre fraktes ned i varebilen i
bakgården. Første utkjøring er til Ulle-
vål sykehus.

Likhuset

I et begravelsesbyrå finnes det kister,
men ingen døde mennesker. I dag dør de
fleste på institusjon. De ansatte vasker
og stiller liket. Begravelsesbyrået bring-
er og henter. Folk som dør hjemme blir
kjørt på bære til de store sykehusene. De
havner på kjølelagerne sammen med
sykehuspasientene.

Tom Budalen og Jan-Erik Evensen
parkerer en tom kiste foran lageret. En
merkelapp forteller hvem den venter på.
Inne på lageret ligger det rundt 20 lik
dekket av laken. Det hvite teppet brytes
av noen blodflekker, en hullte ragsokk,
en gammel visen hånd.

Alle likene blir stelt av laborantene på
patologisk avdeling. De legger liket i kis-
ten. Begravelsesbyrået tar over under
gravferden, som kan foregå i kapellet
ved siden av.

Lukket kiste

Men på de mindre institusjonene må
begravelsesbyrået gjøre mer av jobben.
Dagens andre kiste skal til et sykehjem.
Budalen og Evensen må kaste jakkene
og forberede til gravferden noe senere på
dagen. De henter liket på kjølelageret og
pakker det ut av lakenet. Det er en gam-
mel kvinne merket av sykdom og ligge-
sår. De løfter henne over i kisten. Den
har halm i bunnen som absorberer fuk-
tighet. Med et visst strev får de på henne
likskjorten. Det ene øyet er halvåpent.
De lukker det, fjerner bindet som holder
haken på plass og grer håret utover den
hvite puten. Så foldes hendene over det
hvite blondeteppet og ansiktsduken leg-
ges over hodet. Lidelse er med ett blitt
fred. Men familien vil ikke se mer. Som
de fleste har de valgt lukket kiste. Buda-
len og Evensen skrur lokket på. Kande-
labre og lys kommer på plass, og bare
lukten av død henger igjen i rommet.

Spesiell jobb

– Hva tenkte du på da du stelte liket i
sted?

– Tja, jeg tenkte på fjellturen jeg var
på i helgen, sier Budalen.

Vi er på vei tilbake til byrået. Likbilen
skal vaskes til grav-
ferden.

– Nei, når det
gjelder gamle men-
nesker, tenker vi
ikke så mye over det.
Men det er verre
med yngre mennes-
ker og barn. Vi har jo
barn selv, sier han.

Til uka skal han
kjøre «politivakt».
Det er heller ingen
hyggelig jobb. Byråene tar vakta på
omgang, og henter etter politiets begjæ-
ring. Det blir mye selvmord og enda flere
overdoser.

– Jeg unngår å fortel-
le hva jeg jobber
med. Folk viker enten
unna eller så spør de
og graver om alt.

SAKEN

Hva skjer etter
et dødsfall?
I dag er det ikke så
mange av oss som kan
svare på det, for de pro-
fesjonelle tar seg av det
meste. Begravelsesbyrå-
enes Forening inviterer
til Nordiske Gravferds-
dager på Info-Rama
Senteret i Sandvika i
dagene 2.-4.juni.

– Jeg husker første
gang jeg la ned et lik.
Da var jeg ikke særlig
høy i hatten.

– Dere har en spesiell jobb?

– Ja. Jeg husker første gang jeg
la ned et lik. Da var jeg ikke særlig
høy i hatten, sier Budalen.

Han har vent seg til jobben nå –
etter sju år i bransjen. – Men jeg
unngår å fortelle hva jeg jobber
med. Folk viker enten unna eller så
spør de og graver om
alt, sier han.

Alene til krematoriumet

Etter en time går ferden
tilbake til sykehjemmet
i blankpusset likbil.
Forbipasserende stirrer
diskré på det hvite kor-
set på taket. Men det er
sjelden det blir oppstyr i
byen. Evensen har kjørt
likbil i Østfold. Da brå-
bremsa andre bilister, og Budalen
har hørt om en kjedekollisjon i
Asker, da likbilen kom forbi.

Det dufter bedre i kapellet nå.

Blomstene fra de pårørende har
ankommet. Budalen og Evensen
danderer så pent de kan og legger
fram salmetekster: «Alltid freidig
når du går», «Kjærlighet fra Gud»
og «Så ta da mine hender...». Tre
tekster ved kremasjon, fire ved
begravelse.

Seremonien tar 20 minutter.
Budalen og Evensen venter i syke-
hjemmets kantine. De sjekker klok-
ka ofte. Alt må skje prikkfritt på en
slik dag. Når siste tone tar slutt
står de klar til å bære ut kisten i
likbilen. De pårørende følger kisten
ut. Minnestunden skal være på
sykehjemmet. Så Budalen og Even-
sen kjører alene til Østre gravlund.
Der fjerner de blomstene fra kisten
og triller den inn på kjølelageret.
Der skal den vente på tur for kre-
mering. Om tre uker senker kirke-
vergen urnen i graven.

• Tekst: LINDE BORGEN

• Foto: PAAL AUDESTAD

DEN PRO

Etter gravferden i sykehjemskapellet, får Budalen og Evensen hjelp til å bære kisten inn til krematoriet.

PROFESJONELLE DØD

De sorte dressjakkene byttes ut med hvite frakker, når en avdød skal puttes i kista.

Lokket skrues til med forseggjorte skruer.

MESSE OM DØDEN

■ Begravelsesbyråenes Forening stiller spørsmål om hvor vi går, på Nordiske Gravferdsdager som arrangeres på Info-Rama Senteret i Sandvika 2. til 4. juni. Sannsynligvis gir de svar på hva som skjer vårt fysiske legeme etter døden. Messen henvender seg til ulike grupper fagfolk, men er åpen for publikum lørdag 4. juni. Da kan du se utviklingen på utstyrssektoren i bransjen, få opplysninger om gravferd samt et innblikk i gravferdstradisjoner i Norge.

Fakta

BOK OM DØDEN

■ I forbindelse med Nordiske Gravferdsdager lanserer Ad Notam Gylden-dal boka «Døden på norsk». Boka består av en rekke engasjerende artikler redigert av Olaf Aagedal. Felles er troen på at religion og ritualer er viktige i menneskets forhold til døden. Vi møter fortidens gravferdstradisjoner, den profesjonaliserte gravferd, døden i institusjon, døden i norsk spillefilm, barn og døden og den kongelige død, blant annet.

Fakta

Forts. på de neste sidene

Forts. fra
forrige side

– Før var en påkostet gravferd en stor begivenhet i familien og nabolaget. Nå er det ikke uvanlig at pårørende ringer fra et feriested og sier at «mor er død, men begravelsen kan vel vente til ferien er ferdig?»

BYRÅ

– Jeg ser det ikke som vår oppgave å drive sorgarbeid. Publikum setter mer pris på at vi er med på å løse de praktiske problemene i forbindelse med et dødsfall, sier Arne Strøm.

MENS Tom Budalen og Jan-Erik Evensen jobber «ute» styrer Arne Strøm butikken hjemme. M. Jacobsens Eftf. er en tradisjonell familiebedrift som har eksistert siden 1896. Strøm setter opp avtaler og foretar hjemmebesøk hos pårørende. Det er mye som skal ordnes i forbindelse med en gravferd. De færreste er forberedt på det.

Opptatt av pris

– Før var en påkostet gravferd status og en stor begivenhet i familien og nabolaget. Nå er det ikke uvanlig at pårørende ringer fra et feriested og sier at «mor er død, men begravelsen kan vel vente til ferien er ferdig?», sier Strøm.

I dag er folk opptatt av pris og velger som regel en nøktern gravferd. I samtalen med de pårørende setter Strøm opp et skriftlig tilbud. Det finnes ingen standard-begravelser. Prisen kan variere fra 9.000 til 40.000 kroner. Det omfatter alt fra bil med to mann, kiste, nedlegging av den døde, dekorasjoner, stearinlys, salmetekster, annonse, assistanse i kapellet, organist, honorar til byrået og kirkevergen, urne-nedsettelse, gravsten og utgifter til minnestund. Gravferdsbidrag fra staten på 4000 kroner trekkes fra utgiftene.

Et annet samfunn

Før var det lokalsamfunnets oppgave å ta seg av døde. Nå har institusjoner og profesjonelle overtatt. Mange pårørende velger å ikke se den avdøde, og avstår fra å følge kisten til krematoriet. Gravferden er ingen offentlig begivenhet, men foregår gjerne i privat stillhet. Sorg-eksperter mener at vi på denne måten legger et teppe over en naturlig prosess og hemmer sorg-bearbeidingen. Dekker vi til for mye?

– Nei. Det er mange som sier at døden bør komme mer fram i fokus. Men vi lever i et helt annet samfunn. Sorg-eksperter mener at pårørende vil ha godt av å gjøre mer selv. Da snakker de for eksempel om å være med på å vaske eller legge avdøde ned i kisten. Det har ikke slått noe særlig igjennom. Det vil ta tid. Men vi har klart å gjennomføre at de er med på å bære kisten ut i bilen, sier Strøm.

• Tekst: LINDE BORGEN
• Foto: PAAL AUDESTAD

ET ORDNER DET MESTE

Bybegravelse, Oslo 1907. Fra utstillingen «Døden på norsk».

(Foto: Wilse-samlingen, Oslo Bymuseum)

Fram til 1900-tallet foregikk gravferdene i Norge etter ritualer med røtter helt tilbake til vikingtiden. Men deretter forandret folks forhold til død og gravferd seg drastisk.

SANSEN FOR POMP og prakt, symboler og seremonier kom til å prege bybegravelsene på 1800-tallet. Som på andre områder i livet hadde folk en utviklet sans for overgangsrider. Mye av dette har forsvunnet i vår tid. Nå begynner interessen for ritualer å våkne igjen, så det kan være mye å hente i disse tradisjonene.

Begravd i kirken

I Vor Frelsers kirke i Christiania ble de rikt dekorerte kister til byens velstående familier plassert i krypten. Plassene under koret var mest ettertrak-

tet. De som ikke fikk plass bygde egne private gravkapeller på kirkebakken ut mot det som i dag er Karl Johans gate. De som ikke hadde penger til det, ble gravlagt rundt kirken.

Etter den sanitære reformen i 1805 ble det forbudt å begrave lik inne i kirkene av sunnheshensyn. Like etter ble kirkegården rundt Vor Frelsers kirke nedlagt og erstattet av den nåværende Vor Frelsers gravlund. De rike og berømte ble heretter ført i sørgetog fra kirken til gravlund, som lå utenfor bygrensen. De fattige ble gravlagt på Vaterlands kirkegård,

som ble anlagt allerede i 1640-årene.

Kongelig begravelse

Med opplysningstidens nye kirkegårder ble døden mer estetisk. Folk mistet også interessen for det hinsidige og ble mer opptatt av folk og fedreland. Men en begravelse i pomp og prakt var viktig for det voksende borgerskapet. De overtok til og med de kongelige seremonier. Baldakin over liket og et stort gravfølge var vanlig, og kunne man få kanonskudd fra havnen i Christiania var det gjevt. Det var også svulmende gravskrifter, forsegg-

gjorte kister og prangende gravstøtter.

Også det lavere borgerskap pranget i begravelser. Det var vanlig at alle som kjente avdøde, satte lys i vinduet natten før begravelsen. Det ble forbudt over hele landet fordi skikken var brannfarlig. Granbar var også i bruk helt fram til vår tid. Da professor Anton Martin Schweigaard ble begravet i 1870 ble alle fortauene på hovedgatene i byen strødd med granbar. (Kilde: Anne Herresthal. Olaf Aagedal (red): «Døden på norsk».)

INGEN ASKE

■ De fleste mennesker i Norge blir i dag kremert. Det er strenge regler for oppbevaring av aske. Fra januar i år ble det slutt på at familien fikk utlevert urnen. Det er krematorium som bringer den til gravstedet. Det gis sjelden tillatelse til å begrave den på privat eiendom. Det er heller ikke tillatt å strø asken på sjøen eller ved hytta, som i Sverige.

UNIFORMERTE GRAVLUNDER

■ Effektivt stell av kirkegårder har ført til uniformerte graver. Etter mange år med krav om størrelse og utseende på gravstener, har myndighetene nå snudd. De oppfordrer til mer variasjon. Det betyr kanskje at den blankpolerte sorte granitten kommer tilbake. I Oslo har den ikke blitt solgt på 20 år. Men folk vil antageligvis fortsatt være beskjedne i valg av gravsten. De færreste ønsker å skille seg ut.

DYRT Å DØ

■ Gravferdstjenester er dyrere i Oslo enn andre steder i landet. 2.306 kroner må man betale til kommunen for kremasjon, bortkjøring av blomster, nedsettelse av urne, askeurne og tildekking av graven. I Bærum er prisen 946 kroner, i Asker 673 kroner og i Skedsmo 200 kroner. I tillegg kommer utgifter til begravelsesbyrået. Der kan prisen variere mellom 9.000 og 40.000.

Fakta

Bygdebegravelsen

15. mars 1875 døde Knut Hansson Vorkind på gården Nordre Vorkind i Dovre prestegjeld. Han ble 59 år gammel. Det var kvinnfolkarbeid å stelle lik. Men Knut var enkemann, svigerdatteren var for ung og uerfaren, tanta for gammel og syk og tjenejenta for opptatt.

DEN GANGEN fantes det ikke pleiepersonell og begravelsesbyråer, men et dødsfall angikk alle kvinnene i nabolaget. Så det var nok nabokona, Marit Hansdotter, som sørget for at Knut ble stelt for sin siste ferd.

Dans og likvake

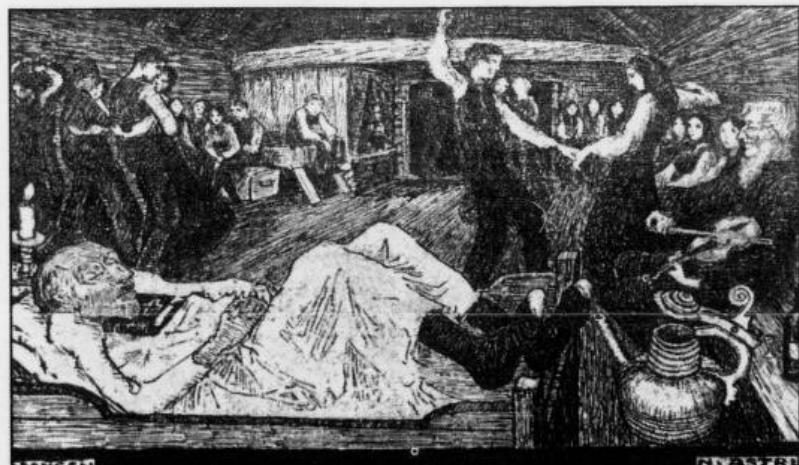
Imens gikk sønnen Hans med bud til alle gårdene i nabolaget. På hvert sted sa han det samme: «Jeg skal hilse og spørre om dere kunne gjøre så vel å komme i kveld klokka sju, når vi skal legge far i kista.»

Kvelden kom, og under salmesang fra de framømte ble liket lagt i hjemmesnekra kiste. Salmeboka var plassert i hendene og det var levende lys ved hodeenden. Samme natte var det likvake. Det var tradisjon at ungdommen kom sammen til dans ved den åpne kista. Men det ble forbudt ved lov, og sannsynligvis var

det bare den nærmeste familien som satt ved kista til Knut.

Felles løft

Så skulle det bakes og slaktes på alle gårdene i nabolaget. Grøt, lefse, rømmebrød og kjøtt til gravølet kom fra naboe, mens selve ølet ble brygget på gravferdsgården. Vanligvis ble folk begravd på syvende eller åttende dag etter dødsfallet. Men det tok tre uker før det ble sendt bud om gravferden til Knut. Det var vinter, og kanskje var det for mye tele i jorda til å grave. Den 8. april hadde sønnene til Knut fått gravd et hull som var stort nok. Alle i nabolaget dukket opp i finstasen. De korset seg og ba en bønn over den døde og så var det mat å få. Kista ble spikret igjen, og så ledet klokkeren følget ut fra gården

Dans under likvake.

(Teogning av Nikolai Astrup)

under salmesang. Langs veien til kirka var det pynta med grønt. Klokkeren sto også for senkingen av kista. Det ble plassert ei påle på kistelokket, og så ble det kastet jord over. Påla ble fjernet når presen foretok jordpåkastelse første messedag.

Når Knut var kommet vel i jorda, kom

ølet fram. Og på gården ble det full fest. Folk som ikke kunne komme til gravøl første dagen kunne komme andre dagen, og tredje dagen var for husfolket og den nære slekta. (Kilde: Sevat Lappegard. Olaf Aagedal (red): «Døden på norsk».)